

կորդի հոյակապ շէնքերէն մէկը, որուն մէջի եզած ուսումնական վարժարանը պատճառ է այնքան ընկերական բարերարութեանց, և թէ ասանկ փառաւոր յաջողութենէն արժանապէս վարձատրե-

ցան մեծապատիւ Հարց աշխատանքը և բազմահոգ խնամքը, և 'ի մասնաւորի մեծարգոյ շարեան Հ. Աբրահամ վարդապետինը, որ իմաստուն խոհականութեամբ կը հսկէ վարժարանին վարչութեան:

Գուշակելով որ անշուշտ բարեսէր ընթերցողաց հետաքրքրութիւնը պիտի շարժի լսելու Գերպ. Եղուարդայ սրտաբուխ և եռանդուն տաղերգութիւնն ալ, ահաւասիկ կը հրատարակենք զայն ևս:

Տաղերգութենէն ետքը անմիջապէս կը դնենք նոյն Ռափ. վարժարանին երիցադոյն աշակերտացմէ մէկուն պզտի հայերէն Բանախօսութիւնն ալ՝ 'ի խրախոյս և 'ի քաջալեր անձին: Նմանապէս ուրիշ նորեկ կրտսերագունի մը պանդխտօրէն համառօտագիծ ճանապարհորդութիւնը:

ԱՌ ՍԻՐԱՍՈՒՆ ՍԱՆՍ

ՌԱՓԱՅԵԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ

ՅԱՒՈՒՐ ՆՈՑԻՆ ՄՐՑԱՆԱԿԻ

ԵՐԳ

Որ յողնաջան ի վաստակ

Ի փորձ վարժից եւ ուսմանց

Հանդիսացայք նահատակք

Մի քան ըզմի գերազանց .

Մանկտի ուշիմ եւ ըզգօն ,

Ձեզ զայսոսիկ ի խրախոյս

Ընծայեմ տողս՝ որ ինչ օն

Ազգեն ի յիս իղձ եւ յոյս :

Քանիցս ի ձեզ ակնարկեմ ,

Ձահք ինձ թըւիք բոցավառ ,

Ճառագայթել ի նըսեմ՝

Լոյս հայրենեացդ ի խաւար :

Թըւիք ծաղկունք ինձ ի բոյր ,

Ծաւալել քաղցր ըզհոտ ձեր

Ընդ Հայաստան համասփիւռ

Գեր ծաղկէոյ քան ըզբլեր :

Գերաշխարհիկ դուք թըռչնիկք ,

Որոց կըրօնք ըզմի թեւ ,

Եւ զմիւսըն վարժք գեղեցիկք

Կազմեն ի թռիչքս թեթեւ :

Ոչ այնպէս նայք գեր ի վեր

Թեւակոխեն ընդ երկին ,

Որպիսիք դուք անվեհեր

Թուլցեալք յիմաստ գերարփին :

Ոչ այնպիսի մարգարիտ

Պըճնաղարդէ զշար ոսկեակ ,

Եւ ոչ գոհարք խիտ ընդ խիտ

Ընդերուզեալ ի մանեակ ,

Ոչ ըզկուսի մեհեւանդ

Այնպէս զըմբուխտ եւ յակինթ ,

Կամ լուսափայլ անդամանդ

Ձոսկեղենիկ նորին գինդ ,

Որպէս կրօնից ըզձեզ սէր

Յեռեալ ընդ իղձս իմաստից ,

Եւ ընդ ներհուն միտքս ձեր

Գեղապարեալ վարք ամբիծ :

Պատանեկանդ ի ծնօտի

Այն ինչ բուսեալ մօրուաց տէգ ,

Ո՛հ ընդ ալիս ծերունի

Ձի վայելուչ գան ի վէգ .

Զի զծերութիւն պատուական
Հողեհանճարն իմաստուն
Ոչ ի հասակ բազմամեան
Եւ ոչ յալիս եդ ծերոյն,
Այլ ի կենցաղ անարատ .
Իբր աստ ի ձեզ ահա զնոյն
Լըցեալ շնորհիւն երկնառատ՝
Գիտեմ՝ մանկտի սիրասուն .
Օրհնից ըզձեզք իջէ ցօղ .
Բարձրեալըն ձեզ ապաւէն .
Մի մերձեսցի գաղտագող
Անդընդայինն ի ձեզ հէն :

10 Սեպտ. 1865 :

Կեցջիք ձերոցդ ծնողաց ,
Կեցջիք եւ մեզ յամերամ ,
Բոլորեցունց հայրենեաց
Կեցջիք մանկտի մանրերամ :
Եւ զոր ապա յաւելից
Վերատեսչիդ օրհնութիւն ,
Եւ ոյց նմին աջակից
Գործեն խնամով ի ձեզ գուն :
Տացէ նոցա տացէ Տէր
Ուրախանալ մինչ ի սպառ
Ընդ բարեբախտ նըսեհ ձեր ,
Խնամոց իւրեանց կէտ եւ ծայր :

Հ. Ե. Դ. ՀԻՒՐՄԻԻԶԵԱՆ

ԱՐԳԵՊ. ՇԻՐԱԿԱՅ

Մեծ է , և կարի մեծ շնորհ տեսչու-
թեան երկնից առ մեզ , և առ իս մանա-
ւանդ , զոր յախանց Պոնտոսի՝ ի խաւարէ
տգիտութեան փոխարեւեաց յարեմուտս՝
յեւս լուսոյ իմաստութեան՝ ընդ խնամօք
իմաստուն Գաստիարակաց և անձնանուէր
Հարց : Ի վերայ շնորհիս մեծի և այլ շնորհ
մեծ , զի համարձակիմ կալ այսօր առա-
ջի Մեծապատիւ որդեգորով Հօր և Պե-
տիդ խնամակալուաց , և առաքինաժողով
մարդասէր և ազգասէր գումարիս : Եւ զի՝
ժամ՝ բարեպատեհ առ ի վերհանել զիզձս
և զսէր սրտիցս առ այնչափ սրտեռանդն
Բարերարօդ . այլ խիթամ զի մի զյաճախ
յեղյեղեալսն յերիցազունից իմոց Եղբարց
վերստին կրկնեալ՝ ձանձրոյթ զձեօք ար-
կանիցեմ :

Այլ զի մի ի սպառ լուռ եղէց , տացի
ինձ գումանց ինչ որ առաջի կանս մեզ
ճառել . զԻրաւագիտութենէ ասեմ , ոչ
հանրապէս , զի անսահման իմն է սա , այլ
զՍեփական և և Ստացութենէ (Proprietà),
որ զառաջին տեղին ունի ի Քաղաքական
Տնտեսութեան և յԻրաւագիտութեան ,
զորոց այն ինչ առաք զճաշակ :

Արկին կարևոր պայմանքս հիմունք են
քաղաքային ընկերութեան , Սեփական
Ստացուածք և Իշխանութիւն հօր ի վե-
րայ ամուսնոյ և որդւոց և ընտանեաց՝ զորս
Վերդաստան կոչեմ : Յերկարանչիւրոց
աստի իբր յազրերականց բղխեն կարևո-

րագոյն հանգամանք բարերաստութեան
մարդոյ . և ամենայն վսեմագոյն առաքի-
նութիւնք՝ ընտանեկանք և քաղաքականք՝
Սեփականութեան արդիւնք են և Գեր-
դաստանի : Ի վերայ սոցա կանգուն կայ
մարդկութիւն գլխովին , որ այնքան ա-
ռաւել զարգանայ ի քաղաքականութեան՝
որքան յօրէնսդրութեան և ի ներքին հա-
մոզման մարդոյս արդոյ ընծայիցին սկզբ-
բունքս այսօրիկ մեծամեծք :

Սակայն չեն զարմանք զի և պատուա-
կանագոյնք և սրբագոյնք ի սկզբանց հա-
լածանս կրիցեն յերեսաց տգիտութեան և
չարութեան . չեն զարմանք զի ընդ տարա-
կուսանօք անկցին , կամ յայտնապէս իսկ
խոցոտիցին ապահովագոյնք անգամ և
ակներեւ ճշմարտութիւնք : Արդարեւ զնոյն
անցս տեսանեմք անցեալ ընդ Սեփակա-
նութիւն ընչից և ընդ բնածին իրաւունս
Գերդաստանի : Ի հեթանոսական ժամա-
նակաց և այսր հակառակորդք ոչ սակաւ
կացին այսօրիկ , որք թէպէտ բազում ան-
գամ կորակորեալ և ի հասարակաց մը-
տաց գտան դատաւարտեալք , սակայն
և այնպէս յաճախ վերընձիւղեալ ամ
բարձին զգլուխս ևս քան զէս սպառ-
նալիցք : Հակառակորդքս այսօրիկ , որոց
բազմազիմի են աղանդք , բազում և դրու-
թիւնք այլօրինակք ամենեւին յարդի քա-
ղաքականութեան օրինաց , Ընկերականք
կամ Ընկերասէրք անուանին (Socialisti) :
Ի սոցա և այլ իմն ազգ , որ զառաջին իւր

նպատակ 'ի հաւասարութեան գիտէ ընչից
և 'ի լուծանել զսրբադանն զօդ ամուսնա-
կան, և սրբա Հասարակասէրքիոյն (Comu-
nisti) : Երկոքին աղանդք այսոքիկ ժանտը՝
վեր 'ի վայր գորդեցին երբեմն զՊաղպիա և
յուզեալ տազնապեցին զԵւրոպա ողջոյն :
Այլ յաւուրս մեր թողեալ զԳերդաստան
յիւրում ազատութեան, զամենայն ատե-
լութիւն ընդդէմ Սեփականութեան ստա-
ցուածոց ժողովեն, յանդգնագոյնս ջան
եղեալ բնալինջ առնել զայն 'ի մատենից
օրինաց, ստգիւտ գողութեան և յափշտա-
կութեան չփելով զնովաւ, և կամելով իմն
կամ ընդ հաւասարութեան ընչից փոխա-
նակել զայն, կամ գոնեայ առն իւրա-
քանչիւր տալ հաւասար իրաւունս 'ի վե-
րայ ամենայնի : Ապաքէն Saint-Simon, O-
wen, Charles Fourier, Cabet և Louis Blanc
զանազան դրութեամբք ածեն զմեզ 'ի նոյն
պայման հանգամանաց՝ զորս 'ի վեր անդր
յիշեցաք . իսկ որ առաւել յանդգնագոյնս
պատկեր և կերպարան տայ իւրոց ամպա-
րիշտ կարծեաց՝ նա ինքն է Proudhon, որ
դատապարտեալ հալածէ զՍեփականու-
թիւն, գողօնս կոչելով զայն և յափշտա-
կութիւն : Զոր օրինակ ամպրոպք զփոթո-
րիկս գութեն մեզ, այսպէս և դրութիւնք
Ընկերակոնաց և Հասարակասիրաց զմօ-
տալուտ սպառնալիս յեղափոխութեանց :
Այլ առ 'ի հաստատուն ունել զհանդար-
տութիւն համատարած 'ի քաղաքաժողով
ընկերութեան, ազնուագոյն և մեծ մասն
քաղաքացւոց՝ որ յօրինէ զընդհանուր մար-
մին ընկերութեան՝ դատապարտէ զգրու-
թիւնսն իւր ցնորս, կամ մանաւանդ իւր
եղեւնագործ դաւադրութիւնս :

Գիտութիւնք երկու մեծամեծք՝ մաքա-
ռին յաղթանակաւ ընդ Հասարակասէրս .
Իրաւունք և քաղաքական Տնտեսութիւն :
Երկոքին սրբա ուժգին և ակնյայտնի փաս-
տիւք զիմեն 'ի մեծ անդր նպատակ՝ հար-
կանել վանել զպատիր ձեռնարկս նոցա
և հոլանել զճնարարութիւն : Իւր արա-
հեաք կրկին որ ընդ հանդիպակաց պողո-
տայս 'ի նոյն ածիցեն տեղի . երկոքին ևս
ակներև քարոզեն, զի Սեփականութիւն
ոչ միայն օրինաւոր է՝ այլ և կարեւոր :

Սահմանեալ է մարդոյ զի ընդ կրօնա-
կան և ընդ բարոյական օրինաց ճանա-
պարհ հասցէ յիւր վախճան . և զի իցէ
նմա նպատակ և պայման 'ի վերայ երկրի,
որ 'ի պահպանութիւն և 'ի կատարելու-
թիւն նորին հայրիցի : Առ 'ի ձեռնհաս այսմ
լինելոյ՝ պէտք են նմա հնարք հայթայթե-
լոյ զկարիս իւր իւր էակ բնական և իւր
էակ բարոյական : Հայթայթանք այդո-

քիկ բովանդակին յիւս արտաքինս : Ապա
իրաւունս ունի մարդ վայելելոյ 'ի նոսա,
զի անհրաժեշտ իմն է 'ի լրումն երկրա-
ւոր իւրոյ նպատակին . այն որ ստորա-
կարգեալ կայ մեծագունին, եղելոյ նմա
յԱրարչէն : Եւ զի պէտք մարդոյ տեւականք
են զամենայն աւուրս իւր, այսինքն մըշ-
տընջենաւորք, ապա և վայելք պարտին
լինել մշտատեք : Արդ են ինչ ինչ յար-
տաքնոց իրաց 'ի պէտս և 'ի սպաս մարդոյ
անսպառելիք, որ անպայման 'ի քանա-
կութեան, ամենեցուն առձեռն պատրաստ,
և ամենեցուն կարեն մատուցանել սպաս
ծառայութեան : Յայսպիսեաց սակի են
լոյս և օդ, յորս ամենայն որ վայելէ ըստ
հաճոյս առանց ումեք մեղանջելոյ . սա-
կայն են և իրք այլազգ 'ի բնութենէ սահ-
մանեալ . քանակ նոցին 'ի պայմանի է և 'ի
չափու, և որ միանգամ վարի նոքօք՝ հարկ
է զի զայս 'ի բաց անտի մերժեսցէ : Իրացս
այսոցիկ սպառելի տամբ անուն . հարկ
իսկ է զի այսպիսեացս վայելք յաւերժա-
կանք՝ ազատ իցեն ստացողին և բացար-
ձակ : Աւագիկ առանձին սեպհականու-
թիւն :

Յառաջ վարեալ զցուցմունս իւր իրա-
ւագիտութիւն հաւաստէ, զի մարդ 'ի բնէ
յանձին բերէ զիրաւունս առ սեպհական
կարողութիւնս իւր և առ արդիւնս նոցին :
Զօրութեամբ իրաւանցս ինքեան անկ են
արգասիք իմացականութեան և հանճա-
րոյ, ազատ կամացն և կարողութեան գոր-
ծելոյ, այն է շարժիչ զօրութեան : Իրք՝
յորս վարէ մարդ զվերջինս զայս կարո-
ղութիւն՝ առնուն կնիք առանձին և ուրոյն
մարդոյ : Եթէ 'ի հաճել զպէտս իւր մարդ-
գիարդ և իցէ օրինակաւ զիւր շարժիչ զօ-
րութիւն 'ի կիր առնուցու 'ի վերայ ինչ ի-
րիք, որ 'ի սպաս սպառելի կարգեալ իցէ,
կամ այլով օրինակաւ ասացեալ՝ եթէ որ
գրաւիցէ ինչ որ տակաւին չիցէ ընդ ձեռամբ
անկեալ ուրուք, այնպիսին հայթայթէ ին-
քեան զկանխասացեալ մշտատե և զբա-
ցարձակ վայելս, այս է Սեփականու-
թիւն . զի իրն այն առնու զիւր կնիք անձ-
նաւորութեան, և եղանի արդիւնք կարո-
ղութեան գործելոյ իւրոյ :

Ապա իրաւունք Սեփականութեան ըն-
չից 'ի պայման սպառելի՝ է օրինապէս ար-
դարացեալ առ 'ի հարկէն հաճելոյ զպէտս՝
որ պահանջեն սպաս մշտնջենաւոր և ա-
զատ 'ի բնական հանգամանաց, որով 'ի
կիր արկանել նորա զշարժիչ զօրութիւն
'ի վերայ իրիք (որ է գրաւումն), տայ նմին
զկնիք անձնաւորութեան գրաւողին . և զի
այսպէս ասասցուք, առնէ յաւելուած իմն

անձին նորա: Ի ցուցմունս փաստիցս այսոցիկ իրաւագիտութիւնն ոչ ձեռնթափ լինի՝ ի զօրաւոր տրամաբանական հետեւանաց. սկիզբն առնու ի բնութենէ մարդոյս և ի բնութենէ եղականացս, ի գերազոյն վախճանէն յոր կարգեալ է մարդ, և անտի յոր հասանել ունի ի վերայ երկրի:

Ի վերայ ամրապինդ հիմանցս այսոցիկ անշարժ հաստատեալ է կառոյց շինուածոյս առ ի մերժել զամենայն ընդդէմ առարկեալ փաստս:

Տնտեսութիւն քաղաքական ըստ օրինի փորձառական գիտութեան և ըստ ճշգրիտ պաշտաման նորին ի խոյզ և ի խնդիր արկանէ զգործս քաղաքագումար ընկերութեան, և ի բնութենէ անտի իրաց ի վեր հանէ յաղթողական հերքմունս զսկզբանց և զգործութեանց ընկերասիրաց: Ամբաստանութեանցն, զորս առնեն ընկերականք ընդդէմ՝ Սեփականութեան, գողութիւն և յափշտակութիւն կոչելով զայն, և տոյժս և զրկումն որոց լիցին տեարք ստացուածոց, պատասխանէ քաղաքական Տնտեսութիւն՝ ցուցանելով թէ չեն անդ ստուերը իսկ գողօնից և յափշտակութեան, և նշաւակէ անհիմն զգատախաղութիւն նոցա: Յափշտակութեան պարտ էր տեղի ունել կամ ի տոյժ ժամանակակցաց յառաջագոյն ստացողաց, կամ ի վնաս առ յապա եկելոց: Քաղաքական Տնտեսութիւն ցուցանէ զի երկիր ամուլ և անմըշակ (որպէս էրն յորժամ անկաւ ընդ իշխանութեամբ առաջին գրաւողաց) հազիւ մարթէր հայթայթել զպէտս մարդոյ, և զի քառակուսոյ փարսախի միոյ տարածութեան երկրի պէտք էին առ ի սնուցանել զմի ոք միայն: Գրաւումն եկեալ ի վերայ և ընդ նմին մշակութիւն, զտարածութիւն վայրի՝ որ յանտերունջ հաւասարութեան սնուցանէր զմի միայն մարդ, կացոյց բաւական ի սնունդ բազմութեան մարդկան և բազմաթիւ բնտանեաց: Յուրի և բեղնաւոր մշակութիւն քառակուսի փարսախի միոյ երկրի շատ է ի հայթայթել զսնունդ հազար և երկերիւր անձանց՝ փոխանակ միոյն: Անտեղի է ապա և ծաղրական աղարտել զայս օրինակ բարերարութիւն կեղտ անուամբ յափշտակութեան և գողութեան: Եթէ նա, որում պիտոյ էր փարսախս մի քառակուսի անվարուցան երկրի, գրաւելով զայն՝ գիտիցէ քաղել անտի զպարէն և այլոց բազմազունից, հարկ է ապա ասել թէ գրաւակաւութիւն և սեփականութիւն՝ որ անտի ունին ծագումն կարի յոյժ օգտամատոյց

իցեն ժամանակակից մարդկան նախնի գրաւողաց:

Գալով արդ ի յետին սերունդս, և ոչ առ սոսա իմանալի է գործք յափշտակութիւն և գողութիւն: Զի զինչ յափշտակեալ ի սոցանէ կամ գողացեալ գտանի ապաքէն և ոչ ինչ: Երկիր յարօրոյ և ի վաստակոյ թափուր, թափուր է և յարժէից. աշխատութիւն ի վար արկեալ տայ նմա զարդիւնս արժէից: Հայեաց ընդ Միտցեալ Նահանգս Ամերիկայ՝ ուր վայրք անտերունջք մտադիւր ընծային տարազելոցն ի հայրենեաց իւրեանց, այնու զի պակասեն յարժէից: Եւ արժէք հողոյ կցորդ աշխատութեան և եթէ գրաւողացն: Ապա կարծեցեալն այն առանձնաշնորհութիւն տեարք ստացուածոց չի ի միջի. քանզի ոչ մի ինչ յարժէից բառնան նոքա յայլոց, այլ տիրանան միայն այնոցիկ՝ զորս ինքեանք և կամ նախորդք իւրեանց ի քիրտն երեսաց ածին ի կերպարան:

Անպայման օգտակարութիւն գրաւակաւութեան և Սեփականութեան ակն յայտնի երեւի, եթէ խելամտել կամեսցուք. զի թէպէտ սակաւ և սահմանաւոր է թիւ ըստացողաց երկրի, կամ որոց հողագործութեան պարապիցին, սակայն ամենայն մարդիկ անդամք ընկերութեան կարի յոյժ մեծապէս օգտին նոքօք, որպէս զի թուել իմն ամենեցուն ստացիչս երկրի և տեարս: Եւ արդիւնք իրացս ի ձեռն փոխանակութեան ի վեր երեւին: Քանզի ստացողն պարտի այլում թողուլ ապա զաւելին արգասեաց իւրոյ անդաստանին, զի փոխանակաւ հայթայթիցէ զայլ ինչ արդիւնս այլօրինակ ճարտարութեան: Յորմէ պէտքայ զի ամենայն արուեստաւորք, թէ և չիցեն տեարք կալուածոց, ի ընու զպէտս անձանց՝ ի նմին պայմանի կալուածատեարք գտանին: Արդիւնքս այսոցիկ տրն տեսականք՝ պարզ և մեկն ցուցեալք ի գիտութենէս՝ զարմանալիք են: Մեծահռչակ քաղաքաւարն Գալլիացի, հեղինակ Քաղաքական Ներդաշնակութեան, հերքիչ կարծեաց Proudhonի, պայծառ և վճիտ լուսով բանին յանդիման կացուցանէ զիրացս ճշմարտութիւն: Եթէ իցէ, ասէ, որ ընդդէմ կբրիցէ ընկերական կարգաց և Սեփականութեան երկրի, տարջիք զայնպիսին յանմարդակոխ ուրեք անտառի, կամ ի մօրուտ մահահոտ: Անդանօր նա ի բաց դիցէ զկազ և զկռիւ հետամտութեան, և յանձնասիրութենէ փարթամաց և յարսօնութենէ կալուածատեարք հրաժարեցէ: Այսպիսի էր կերպարան երկրի գրաւելոյ յառաջնոց անտի մշակաց. նոքա զայն հար-

կեցան ցամաքեցուցանել, ակօսարեկ առնել և պարարել, և քաղհան զգաղձն և զմիլախոտ 'ի սերմանց և 'ի ծառոց առնել՝ թող զնոյն գործիցէ և ինքն, և տէր կացցէ արգասեաց ամենայնի: Եթէ ընկալցի այրդ զայս պայման, անշուշտ ոչ բաւիցէ յարդիւնս բերել և զլիտր մի ցորենոյ՝ զերկամ մի վաստակեալ, ուր Սեփհականութեամբ երկրի (հալածելոյ յերեսաց ընկերականաց) և տրուպն անգամ 'ի գործաւորաց զնոյն չափ իւրովք վաստակօք 'ի կրկին եօթնեակս հայթայթէ: Ապաքէն մարդ յարդիւնս ամէ զձեռագործս երկաթոյ, զասր, զբամբակ, այլովքն հանդերձ, և փոխանակէ զայնս ընդ արծաթոյ և զարծաթ ընդ ցորենոյ. և այդ գործի ըստ բնական օրինի. զի օգտակարութիւն ձրի անցանէ ձեռաց 'ի ձեռս, և արժէք և եթ վաճառին, այն է ճգունք գործատեառնն: Զհետ զայ աստի զի (եղեալ միանգամ Սեփհականութեան) գործաւորն կարօտ՝ փոխանակէ զարգասիս հնգետասան աւուրց աշխատութեան իւրոյ ընդ այնպիսի արգեանց, զոր ընդ ամս երկուս իւրովն աշխատութեամբ հազիւ ունէր հայթայթել, եթէ Սեփհականութիւն չէր 'ի միջի:

Զկարեւորագոյն զայսոսիկ ապացոյցս իմաստասիրէ քաղաքականն գիտութիւն 'ի

զօրավիզն սկզբանց Սեփհականութեան. ապացոյցք որ որչափ ճշմարիտք են՝ նոյնչափ և առաւել ևս ակներեք, անժխտելիք և հիմնեալք 'ի վերայ մեծամեծ սկզբանց հայթայթելոյ զպէտս միջնորդաւ աշխատութեան և փոխանակութեան արդեանց:

Սղութիւն ժամուս շնորհեալ համբակիս անձեռնհաս առնէ զիս 'ի գլուխ հանել զճառս, և ցուցանել զմեծամեծ օգուտս որ ըստ բարոյական և ըստ քաղաքական տեսութեան յառաջ գան 'ի Սեփհականութեան:

Վասն որոյ ներումն խնդրեմ, Աստուածապատիւ Դիտապետք, մեծապատիւ Հարք և ներողամիտ Տեարք, որք անարգաւ մեծար առաջիկայութեամբ ձերով զուարթ գործէք զհանգէս մեր, եթէ ոչ ըստ նիւթոյս կարեւորութեան կարացի խօսել: Ներողամտութիւն ձեր բարեխօսեսցէ վասն իմ, և երկչոտութիւն անփորձ հասակիս, որ դեռ ևս դեղեկէն յընթացս գիտութեանս քաղաքավայելուչ մարդկութեան:

Ի 10 Սեպտեմբերի 1863:

ՍՏԵՓԱՆ ԵԱԶԸՃԵԱՆ

ՏՐԱՊԵՏՈՆԵՑԻ

Աշակերտ Ռաֆ. Վարժարանի

ԳԻՒՂՆ ԱՐԾԱԹԻ ՈՐ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Քաղցր 'ի միտս իմ՝ յածին միշտ յիշատակք աւուրցն յորս շրջեցայ պանդխտութեամբ 'ի գիւղաբնակ վայրս: Զառաւօտն այն յիշեմ, յորում վաղայարոյց ելի 'ի ճանապարհ ընդ ազգականացն իմոց, դեռ չէ էր ծագեալ արեգական, մինչ մեկնեցաք 'ի կարնոյ կառած և սայլօք գնալ յուխտ 'ի Խաչավանս: Զովագին էր օդն, և ըստ յառաջել մեր 'ի լայնատարր դաշտին ընդ արեւմուտս, յետ սակաւ միոյ բարձրանային 'ի կողից առապար լեռանցն կարմրագոյն ճառագայթք արփւոյն՝ որով ներկանէին որպէս զոսկի փայլուն չուրջանակի կատարք լեռանց, որք ընդ արեւմտակողմն քաղաքին: Յետ ժամու միոյ անցանելոյ՝ ժամանեցաք 'ի չէնն կան կոչեցեալ, բազմաբնակ քան զամենայն գիւղօրէս, և փարթամ և ճոխ երկիր: Անդ իբր երիս ժամս հանգիստ առեալ՝ վերստին անկաք 'ի ճանապարհ՝ ջերմութիւն արեգականն տազնա-

պեցուցանէր զեղինսն, որք քրտնախոնջեալ ակամայ ձգէին զսայլն ծանրաբեռնեալ: Ուր ուրեմն երեւցաւ բարձրադիր գիւղն Արծաթի: Եւ ըստ մերձենալ մեր՝ բազմանային անցաւորք կառօք և սայլիւք բեռնաւորելովք: Գրեաթէ գտին ողջոյն ճանապարհորդեալք՝ ընդ երկայնել երեկոյին ստուերաց հասաք յԱրծաթի:

Ի լայնածաւալ դաշտին կարնոյ յարեւմտակողմն 'ի դարեանդ բլրոյ միոյ, կառուցեալ կայ գիւղս Արծաթի կամ Արծրթի, յանդիման Շամբին կարնոյ մերձ աււտակաւն Եփրատայ, որ երազասահ գնացիւքն անցանէ անտի ուռուցեալ, գողցես հերձուլ կամելով զեղերս իւր: Կայ անդանօր քառակամար կամուրջ քարաշէն ամրագոյն՝ ուստի անցանեն սայլք բեռնաւորեալք շինականաց ամենեւին անխափան: Ի յորդել անձրեաց բարձրանայ ջուրն ցկէս կամրջին և զեղեալ ծաւալի